

Політичний аналіз чи ворожіння на кришталевій кулі? Західні аналітичні центри мають проблеми з прогнозом путінської війни

Олена Давліканова¹, Лариса Компанцева²

¹ Сумський державний університет, <https://int.sumdu.edu.ua/en>

² Національна академія Служби безпеки України, Київ, Україна, <http://www.academy.ssb.gov.ua>

Анотація: У статті аналізуються прогнози поважних західних аналітичних центрів, думки експертів і тексти американських та британських ЗМІ щодо майбутніх відносин України з Росією за рік, що передував повномасштабному вторгненню Росії до України 24 лютого 2022 року. Хоча російсько-українська війна триває з моменту окупації Криму та створення квазі-республік ("Донецької та Луганської Народних Республік") у 2014 році, небагато політологів передбачали початок найкращавішої та найбільш руйнівної війни після Другої світової. У той же час, контент-аналіз «великих даних» американських та британських ЗМІ вказує на наявність маркерів наближення повномасштабного вторгнення. Вірна оцінка ймовірності російського вторгнення в Україну, а також готовності та здатності України захищати свій суверенітет була важливою для вироблення належної відповіді Колективного Заходу.

Ключові слова: війна, конфлікт, повномасштабне вторгнення, ескалація, Росія, Україна, політичний аналіз, контент-аналіз, «великі дані».

Вступ

Війна в Україні показала потворне обличчя Росії, як квазі-імперії. Цей образ мало обговорювався у наукових колах. Повномасштабне вторгнення призвело до масових вбивств, сексуального насильства, тотального руйнування

цивільних міст і сіл, «розстрільних списків» добровольців, активістів, керівників, українських службовців, викрадення людей, у тому числі дітей, тортур, насильницького переселення до Російської Федерації та переміщення в окупованих зонах, іншими словами – до безлічі великих і малих Буч¹. Але, за даними одного анонімного дослідження, проведеного серед політологів² менш ніж за рік до вторгнення, *лише один* аналітик передбачав це.

Чому світ не помітив наближення найкривавішого конфлікту з 1945 року? Чому лише деякі чітко бачили майбутнє, і що змушувало інших сміятися з їхнього передбачення? Чому польських політиків більше десяти років називали «одержимими Росією» за те, що ті попереджали Захід про можливе «воскресіння» СРСР через прагнення Росії стати наддержавою та схильність до агресії?³ Книга Тимоті Снайдера 2018 року *The Road to Unfreedom* не викликала серйозних наукових чи політичних дискусій, які могли б допомогти вжити дієвих превентивних заходів. Європейський Союз зрозумів, що «бачення спільного простору від Лісабона до Владивостока не матеріалізувалося»⁴, лише на восьмий рік після порушення територіальної цілісності України та попередніх актів військової інтервенції в інших країнах.

На жаль, 24 лютого 2022 р. показало, що від багатьох політологів користі не більше, ніж від медіуму з кришталевою кулею. Схоже, що часто повторювані наративи здатні засліплювати тих, хто їх розповідає і слухає, ігноруючи інші варіанти.

Буча мала свою передісторію. Російська політична еліта та її пропагандистська машина багато років дегуманізували українців і плекали дух вищості Росії, який заклав основу для цих звірств. Міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба влучно узагальнив цю тенденцію: «Буча сталася не за один день. Протягом багатьох років російські політичні еліти та пропаганда розпалювали ненависть, дегуманізували українців, плекали вищість Росії та закладали ґрунт для цих звірств. Я закликаю науковців з усього світу дослідити, що саме призвело до Бучі»⁵.

¹ Місто в Київській області, де російська армія скоїла майже всі можливі воєнні злочини. “‘They Killed People Systematically’: Bucha Residents Allege War Crimes by Expelled Russian Forces,” *Radio Free Europe / Radio Liberty*, www.youtube.com/watch?v=HaCD0XlxYgA.

² Maksym Khylyk, “Ukraine–Russia: Is Conflict-Free Coexistence Possible? Results of the Expert Survey,” *Friedrich Ebert Stiftung*, December 2021, accessed July 13, 2022, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/18808.pdf>.

³ Зауваження Кшиштофа Гавковського, парламентського лідера «Лівиці», на зустрічі з європейськими соціал-демократами у березні 2022 р.

⁴ “Russia: Speech by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the EP Debate on His Visit to Moscow,” *The Diplomatic Service of the European Union*, February 9, 2021, accessed July 13, 2022, https://www.eeas.europa.eu/eeas/russia-speech-high-representativevice-president-josep-borrell-ep-debate-his-visit-moscow_en.

⁵ Лилия Рагуцкая, “Кулеба: Буча случилась не за один день, в течение многих лет российская пропаганда разжигала ненависть”, *Обозреватель*, 10.04.2022,

Бентежить, що незважаючи на стільки зусиль, витрачених на розуміння коріння та особливостей фашизму, його підйом у Євразії або не помічали, або навмисно ігнорували. У рамках цієї статті ми не маємо наміру занурюватися в аналіз наративів – вони заслуговують на повніше, глибше, але не-обхідне дослідження; ми проаналізуємо тексти політологів (у першій частині цієї статті) та ЗМІ США і Великої Британії (у другій частині).

Оцінки західних аналітичних центрів і політологів напередодні повномасштабного вторгнення

Дії більшості західних урядів до і в перші тижні після вторгнення показали невіру в здатність України зберегти свій суверенітет, виходячи зі стану її збройних сил⁶, і шок від можливої реалізації одного з найгірших та найменш очікуваних сценаріїв. «Українські військові можуть бути нездатні стримати навіть обмежений прорив Росії через лінію зіткнення»⁷. Історія про 5 000 касок, запропонованих Німеччиною, як допомога⁸, яскраво ілюструє уявлення, що панували на той час у дискусіях, яку політику слід проводити для підтримки України. Заклики насамперед переглянути пацифістську політику провідної країни ЄС не були почуті, хоча це могло б дати «подвійний ефект зменшення українських втрат та підвищення ціни для російських військових, змушуючи їх витрачати більше боєприпасів та втрачати більше техніки»⁹. Втрачений час вимірювався не годинами та хвилинами, а людськими життями та багатомільйонними руйнуваннями інфраструктури¹⁰.

На реакцію Заходу вплинули попередні оцінки (1) імовірності російського вторгнення в Україну, (2) можливостей та бойового духу України, і (3) військового потенціалу Росії та її мотивації досягти своїх цілей. Незважаючи

<https://war.obozrevatel.com/kuleba-bucha-sluchilas-ne-za-odin-den-v-techenie-mnogih-let-rossijskaya-propaganda-razzhigala-nenavist.htm>.

⁶ Dan Peleschuk, "Ukraine's Military Poses a Tougher Challenge for Russia than in 2014," *Politico*, April 14, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.politico.eu/article/ukraines-military-poses-a-tougher-challenge-for-russia-than-in-2014>.

⁷ Eugene Rumer, Andrew S. Weiss, "Ukraine: Putin's Unfinished Business," *Carnegie Endowment for International Peace*, November 12, 2021, accessed July 13, 2022, <https://carnegieendowment.org/2021/11/12/ukraine-putin-s-unfinished-business-pub-85771>.

⁸ Daniel Boffey, Philip Oltermann, "Germany's Offer to Ukraine of 5,000 Helmets is 'Joke', Says Vitali Klitschko," *The Guardian*, January 26, 2022, accessed July 13, 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/jan/26/russia-ukraine-germany-under-pressure-to-back-eu-military-training-mission-in-ukraine>.

⁹ Dumitru Minzarari, Susan Stewart, "The Logic of Defence Assistance to Ukraine: A Strategic Assessment," *German Institute for International and Security Affairs*, July 9, 2021, accessed July 13, 2022, <https://doi.org/10.18449/2021C42>.

¹⁰ Dan Bilefsky, Nick Cumming-Bruce, "Ukraine's Prime Minister Says Rebuilding Will Cost \$750 Billion," *The New York Times*, July 5, 2022, accessed July 13, 2022, <https://www.nytimes.com/2022/07/05/world/europe/ukraines-prime-minister-says-rebuilding-will-cost-750-billion.html>.

на здійсненні Україною з 2014 року заходи зі зміцнення армії¹¹, ці сумніви можна зрозуміти. Мали місце не лише невирішені проблеми з інфраструктурою та організацією¹², але й значний розрив у фінансуванні. У 2021 році Україна витратила на оборону \$5,9 млрд., Росія – \$65,9 млрд. Прогнози не врахували неймовірного розмаху корупції у російській армії та рішучості українців захистити свою батьківщину. Саме ці невраховані чинники виявилися вирішальними.

Отже, якими були прогнози західних аналітичних центрів і політологів за рік перед вторгненням? У цій статті ми розглянемо оцінки провідних аналітичних центрів (країн, які суттєво впливають на політику Колективного Заходу)¹³ і політичну аналітику, що надавалася центрам прийняття рішень.

Насамперед слід зазначити, що загальна оцінка політичних, економічних, соціальних, військових, історичних і навіть людських факторів була непогано опрацьована; однак лише деякі дійшли висновку, що повномасштабне вторгнення є найімовірнішим сценарієм. Саме глибоке розуміння наслідків та втрат завадило серйозному розгляду цього варіанта.

Очікувані «втрати» Росії від вторгнення були очевидні всім аналітикам:

- Припинення щойно відновленого прямого діалогу зі США (поставленого на паузу після актів агресії 2014 року), який символізував визнання Російської Федерації як глобальної наддержави – вершителя долі світу;
- Ефект санкцій після повномасштабного вторгнення міг бути руйнівним для російської економіки;
- Серйозні втрати могли створити політичні проблеми у країні;
- Смерть наративу про війну в Україні, як громадянську, і про Росію як країну, яка не бере участі в конфлікті.

Фактори, що підвищували імовірність вторгнення, широко обговорювались, але зрештою були відкинуті. Вони включали:

- Самовпевненість Кремля і Путіна через відсутність проявів політичної волі в ЄС та політики зниження залежності від російських вуглеводнів і «зеленого майбутнього»; страх ЄС перед інфляцією та спадом економіки Європи через енергетичну кризу у разі введення жорстких санкцій, включаючи газове та нафтове ембарго; найвищі

¹¹ "Ukrainian Armed Forces," *Congressional Research Service*, January 26, 2022, accessed July 13, 2022, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11862>.

¹² Glen Grant, "Seven Years of Deadlock: Why Ukraine's Military Reforms Have Gone Nowhere, and How the US Should Respond," *The Jamestown Foundation*, July 16, 2021, accessed July 13, 2022, <https://jamestown.org/program/why-the-ukrainian-defense-system-fails-to-reform-why-us-support-is-less-than-optimal-and-what-can-we-do-better>.

¹³ Країни обрані виходячи з обсягів допомоги, наданої Україні, та впливу на формування політики Колективного Заходу.

на той час ціни на газ; увагу США до COVID-19 та Китаю; і, на думку Кремля, відсутність справжнього європейського лідера та сили, здатної кинути виклик Росії;

- Віру керівництва Росії, що світ переходить від однополярної до поліцентричної міжнародної системи («перехід від Заходу до Не-Заходу»¹⁴), і надію на підтримку Китаю;
- Відсутність реакції Колективного Заходу на низку геополітичних і військових випадів Росії за минулі 20 років; після анексії Криму проти Росії було запроваджено м'які санкції, що показало неготовність Заходу жертвувати своїми економічними інтересами для захисту України; шлях України до НАТО вже був заблокований через збереження так званого конфлікту на Донбасі, що заважало союзу України із Заходом;
- Припущення, що НАТО не підтримає Україну у війні через відсутність гарантій згідно зі статтею 5 та нездатність цієї організації навіть «успішно захистити територію найуразливіших її членів» (що показала серія військових ігор)¹⁵;
- Сотні років спільної історії, широкі сімейні та ділові зв'язки населення двох країн, десятиліття русифікації України;
- Бажання Путіна увійти в історію «збирачем руських земель» (а не тим, хто запам'ятається втратою України) – першим правителем із середини XX століття, який розширить територію країни та відновить владу Росії над землями, що входили до складу колишньої імперії. Це була не лише геополітична мета, а й епохальне стратегічне та особисте прагнення¹⁶;
- Проплачені інформаційні кампанії, спрямовані на дестабілізацію ЄС, фінансуючи праві та популістські партії європейських країн, а також аналітичні центри, експертів та окремих політиків.

¹⁴ Samuel Charap et al., *Russian Grand Strategy: Rhetoric and Reality*, Research Report (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2021), https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR4200/RR4238/RAND_RR4238.pdf.

¹⁵ Doug Bandow, "Why on Earth Would Russia Attack the Baltics?" *CATO Institute*, February 7, 2016, accessed July 13, 2022, <https://www.cato.org/commentary/why-earth-would-russia-attack-baltics#>.

¹⁶ Rumer, Weiss, "Ukraine: Putin's Unfinished Business."

Таблиця 1. Оцінки західних аналітичних центрів та політологів напередодні повномасштабного вторгнення (2021).

Експерт / інститут	Оцінка	Висновок
Бельгія		
Мартін Рассел (Служба наукових досліджень Європейського Парламенту)	«Весною 2021 р. багато оглядачів відмахувалися від загрозливих кроків Росії як від простого «брязкання зброєю», можливо, спроби досягти поступок у патовому конфлікті на Донбасі. Наразі ситуація знову пов'язана з Донбасом... З іншого боку, подальші переговори можуть просто дати йому більше часу на підготовку нападу. Хтось думає, що найгірший сценарій може означати поширення бойових дій на інші європейські країни» ¹⁷	Імовірно
Майкл Емерсон (Центр європейських політичних досліджень)	«Інше прочитання можливої тактики Кремля – вони по суті авантюристи ... Наразі можна припустити, що кремлівські стратеги чекають можливості, яку можуть створити нинішні погрози, залишаючи всі опції відкритими. Напевно, вони воліли б досягти своєї мети – слухняний режим у Києві – без військових дій. Але ніхто не знає, які можливості можуть виникнути – не виключаючи нових територіальних придбань для Росії, якщо це можливо невисокою ціною ... І хоча варіанти, які готують у російських штабах, імовірно, включають такі операції, може, Кремль дійсно просто намагається своїми погрозами досягти інших цілей, бажано – без війни» ¹⁸	Доволі ймовірно
Німеччина		
Думитру Мінцарарі, Сьюзан Стюарт (Німецький інститут міжнародних справ та безпеки)	«... конфлікт, імовірно, затягнеться на десятиліття, що призведе до тисяч додаткових жертв і підвищеного ризику військової ескалації» ¹⁹	Можливо в довшій перспективі

¹⁷ Martin Russell, "Is Russia about to Start a New War in Ukraine?" *European Parliamentary Research Service*, December 16, 2021, accessed July 13, 2022, <https://epthinktank.eu/2021/12/16/is-russia-about-to-start-a-new-war-in-ukraine>.

¹⁸ Michael Emerson, "With Russia Threatening Ukraine with War, What Should the EU Do?" *Centre for European Policy Studies*, April 21, 2021, accessed July 13, 2022, www.ceps.eu/with-russia-threatening-ukraine-with-war-what-should-the-eu-do.

¹⁹ Minzarari, Stewart, "The Logic of Defence Assistance to Ukraine."

Густав Грессель (Європейська рада з міжнародних відносин)	«Є вагомі причини сумніватися в серйозності підготовки Путіна до вторгнення, незважаючи на демонстративні військові заходи, вжиті для такої підготовки... Можливо, Путін намагається стратегічно ввести Захід в оману, що порушить дипломатичний процес і цикл військового планування, зробивши його непідготовленим до обраного ним хитрого і тоншого наступного кроку. Путіну дуже вигідно зосередити всю увагу на небезпеці війни і підштовхнути США до розрядки та деескалації цієї кризи, яку він сам і вигадав. Якщо Путін загрожує військовими діями, щоб спрямувати на хибний шлях, то поступки Заходу прямо допоможуть його невійськовим зусиллям з досягнення своїх цілей – зміни геополітичної орієнтації України з Заходу на Схід та ослаблення НАТО. «Поступка» Путіна може полягати не більше ніж у відмові від вторгнення в Україну. Якщо він і не збирався вторгтися в Україну, то він отримає чимало, майже нічого не віддавши» ²⁰	Малоймовірно в короткій перспективі
Сьюзан Стюарт (Німецький інститут міжнародних справ та безпеки)	Росія хоче дестабілізувати ситуацію на сході України. «Якщо керівництво Росії задумало це, як перевірку, то Кремль, без сумніву, побачив, що він дійсно викликав реакцію Заходу» ²¹	Малоймовірно в короткій перспективі
Велика Британія		
Кір Джайлс (Чатем-Хаус, Королівський інститут міжнародних відносин)	«Судячи з минулих дій, Москва має підстави сподіватися, що принаймні деякі пропозиції договорів (нові договори про безпеку зі США та НАТО) будуть прийняті. І є безліч варіантів нападу на Україну, менш витратних і більш керованих, ніж іще одне наземне вторгнення... Західним керівникам у минулому доводилося погоджуватися з російськими вимогами, побоюючись альтернативи. Постійно озвучуючи попередження про ядерну ескалацію, які повторюються навіть у текстах договорів, Росія намагається залякати Захід, змусивши його відмовитися від власної безпеки, як кращу альтернативу відкритій війні... Росія не хоче,	Дуже малоймовірно

²⁰ Frederick W. Kagan et al, "Forecast Series: Putin's Likely Course of Action in Ukraine, Putin's Military Options" (Washington, DC: Institute for the Study of War and the Critical Threats Project, December 2021), <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/Ukraine%20Invasion%20Forecast%20Series%20Part%202%20ISW%20CT%20December%202021.pdf>.

²¹ Elena Barysheva, Alexander Savitsky, "Is Russia about to Launch an Attack in Eastern Ukraine?" DW, April 8, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.dw.com/en/is-russia-about-to-launch-a-fresh-offensive-in-eastern-ukraine/a-57127207>.

щоб її вимоги загрузили в болоті довгих переговорів; останнє, чого хоче шахрай – це щоб його жертва встигла піти і поміркувати. Але така терміновість також відображає обмеженість часу, який має Росія, щоб тримати велику кількість військ на кордоні з Україною, імітуючи готовність до вторгнення. Пред'явивши всі свої вимоги одразу, Москва могла б добитися згоди принаймні на деякі з них... Імовірно, війська поблизу України – як і інші, що перебувають на марші – готові до бою, у разі потреби. Але важко уявити, як перетин танками кордону сприятиме досягненню цілей Росії, коли є дешевші та контрольовані варіанти нашкодити Україні»²²

США

Юджин Румер, Ендрю Вайсс
(Фонд Карнегі за міжнародний мир)

«Кремль міг би організувати стрімкий військовий наступ, щоб зламати хребет українській армії і змусити її відійти за Дніпро. Це дозволило б Кремлю контролювати те, що зазвичай називають «ліво-бережною Україною», включаючи історичну частину Києва. Можливо, Кремль міг би навіть спробувати встановити в Києві маріонетковий уряд і оголосити, що «завдання виконано». Але є купа причин скептично поставитися до готовності Кремля взятися за довгострокове завдання окупації та управління такою величезною територією. Українські війська і загони партизанів майже напевно намагатимуться зробити будь-які дії на цій лінії якомога дорожчими. Навіть якщо поставити адміністрацію Байдена перед цим фактом, вона, імовірно, знайде в Європі більше розуміння кроків для покарання Кремля і поверне впевненість союзникам по НАТО, стурбованим подальшими діями Росії»²³

Можливо, але мало-ймовірно

Джон Хербст
директор Євразійського центру, колишній посол США в Україні

«Невдача Росії на сході України мотивує її залякувати Україну та зондувати Захід, сподіваючись отримати поступки від України та США на переговорах щодо Донбасу»²⁴

Мало-ймовірно в короткій перспективі

²² Keir Giles, "Putin does not Need to Invade Ukraine to Get His Way," *Chatham House*, The Royal Institute of International Affairs, December 21, 2021, accessed July 13, 2022, www.chathamhouse.org/2021/12/putin-does-not-need-invade-ukraine-get-his-way.

²³ Rumer, Weiss, "Ukraine: Putin's Unfinished Business."

²⁴ "Will Russia Invade Ukraine Again?" *Atlantic Council*, December 2, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.atlanticcouncil.org/event/will-russia-invade-ukraine-again>.

**Семюел
Шарап,
Дара
Массикот**
(Корпорация
РЕНД)

«Схоже, Росія вірить, що дивізії знадобляться у разі більшої війни з Україною. Росія розглядає Україну як постійне джерело нестабільності на довгі роки. Експедиційні можливості Росії до 2025 року і надалі залишатимуться обмеженими, бо Росії не вистачає таких ключових елементів експедиційних сил, як достатні можливості стратегічного перекидання та мережа базування за кордоном. У найближчі роки Росія може переглянути свою військову доктрину, привівши її у відповідність до недавніх рішень Москви про ресурси. Якщо останні військові дії – точний індикатор, такий перегляд означатиме посилення уваги до масштабних міждержавних військових зіткнень»²⁵

Можливо в середній перспективі

Маркери повномасштабного вторгнення Росії в Україну в американських і британських ЗМІ

Методика дослідження

У дослідженні була застосовано інформаційно-аналітичний сервіс Attack Index²⁶ для обробки великих обсягів інформації («великих даних») з відкритих Інтернет-джерел. Сервіс дозволяє визначати рівень інформаційного резонансу обраних тем. Використовувалися зібрані за останні 25 років бази даних моніторингу англійською, російською та українською мовами, включаючи соцмережі (Facebook, Instagram, LiveJournal, LiveInternet, Вконтакте, Однокласники, Telegram, Twitter, Youtube, Reddit, Weibo, Rutube, Medium, ArXiv); понад 10 000 сайтів (ЗМІ, блоги, форуми); зміст теле- та радіопередач.

Attack Index – комплексний показник рівня інформаційної небезпеки, що враховує багато чинників: наявність інформаційної активності, активність можливих противників/конкурентів, відхилення усередненої інформаційної картини (фону), наявність інформаційних операцій та етапи їх розвитку, ретроспектива й динаміка негативного тону публікацій, а також ступінь хаотичності процесів. Сервіс дозволяє шукати повідомлення на задані теми у глобальних мережах; відстежувати потоки інформації (історії), актуальні теми, події та процеси; визначати динаміку потоків інформації; встановлювати динаміку тональності публікацій; визначати аномальні та критичні складові у динаміці тематичних інформаційних потоків; виділяти основні події та об'єкти тематичного потоку інформації; візуалізувати відносини між підконтрольними об'єктами; прогнозувати розвиток ситуації.

²⁵ Charap et al., *Russian Grand Strategy: Rhetoric and Reality*.

²⁶ “Attack Index,” <https://attackindex.com/uk/golovna>. Сервіс розроблено українською командою під керівництвом Елліни Шнурко-Табакіної.

Таблиця 2. 20 головних джерел публікацій за період дослідження.

США		Велика Британія	
[1] Yahoo News	226	[1] Daily Express	80
[2] GlobalSecurity.org	43	[2] Daily Mail	61
[3] The Hill	42	[3] Independent.co.uk	55
[4] ABC news.com	36	[4] International Business Times	37
[5] WTOP	31	[5] The Guardian	23
[6] Stars and Stripes	29	[6] Daily Mirror	18
[7] New York Times	28	[7] The Sun	17
[8] Newsweek	26	[8] Telegraph	16
[9] Voice of America	24	[9] BBC	10
[10] Seattle Times	24	[10] Sky News	7
[11] Associated Press News	23	[11] The Times	7
[12] Radio Free Europe/Radio Liberty	23	[12] Byline Times	6
[13] FOX News	20	[13] openDemocracy	6
[14] SFGate.com	20	[14] Economist.com	6
[15] WIVB-TV	17	[15] Scotsman.com News	5
[16] Washington Times	17	[16] EU Today	3
[17] The Wall Street Journal	14	[17] MiddleEastEye.net	2
[18] FOX 11	14	[18] Chatham House	2
[19] Los Angeles Times	12	[19] BellinCat	2
[20] MarketWatch	12	[20] RUSI	1

Розшифровка наративів та меседжів ЗМІ

Щоб з'ясувати наявність маркерів можливого російського вторгнення в Україну в американських і британських ЗМІ, для аналізу було обрано ключові слова «війна, РФ/Росія, Україна». Контент-аналіз показав актуальність теми «Війна Росії проти України» у ЗМІ США та Британії у 2021 році: рівень розуміння загрози становив 6 балів у США та 8 – у Великій Британії, що говорить про важливість сигналів можливої агресії Російської Федерації. Кількість публікацій на цю тему – 662 в американських ЗМІ та 164 – у британських. Імовірно охоплення аудиторії склало 732 167 і 159 777 осіб, відповідно. Унікальний контент був сформований в основному офіційними ЗМІ і склав 9,19% у США та 12,6% у Великій Британії, що теж вказує на актуальність теми (див. Табл. 2).

Інформація про можливе вторгнення Російської Федерації в Україну регулярно з'являлася в американських і британських ЗМІ. Відстежувані ЗМІ публікували таку інформацію кілька разів на день у 87,8% та 47,3% випадків, відповідно (Рис. 1).

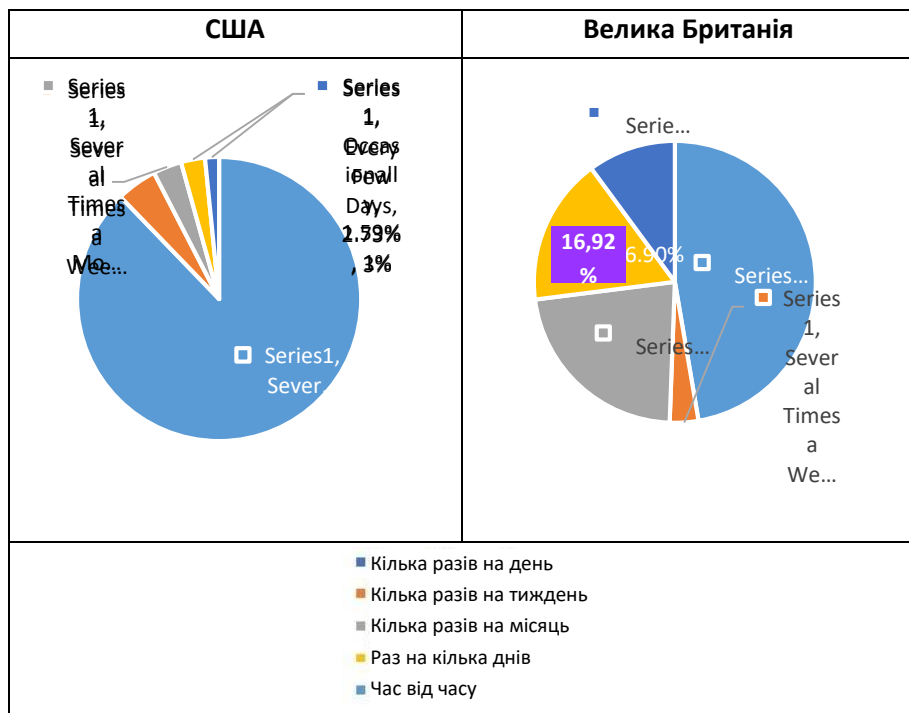
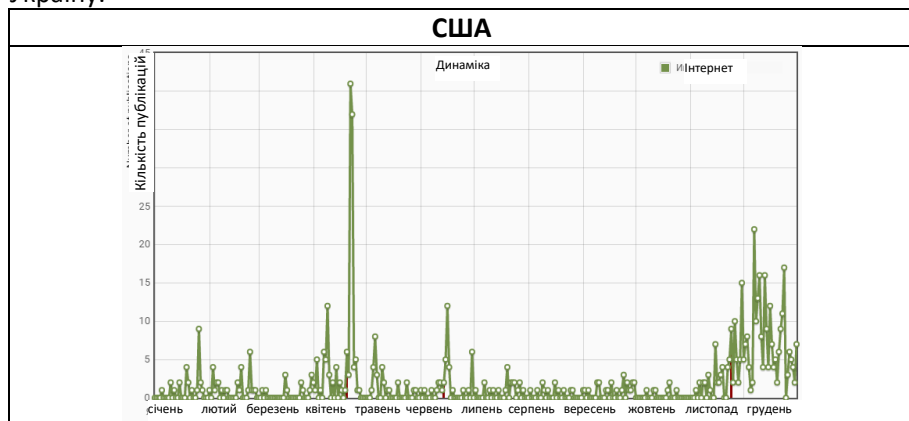

Рис. 1: Частота публікацій за ключовими словами «Війна Російської Федерації в Україні» в американських та британських ЗМІ у 2021 році

Цю тему особливо активно обговорювали з 2 по 26 квітня 2021 року, з 14 по 17 червня 2021 року і з 24 листопада 2021 по 24 лютого 2022 року (Рис. 2). В ці дні у ЗМІ з'явилися головні наративи про можливе вторгнення РФ в Україну.

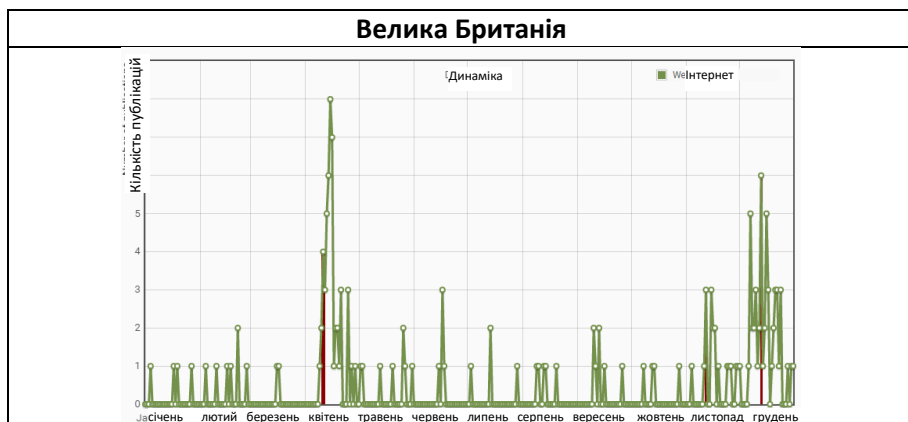

Рис. 2: Кількість публікацій у період дослідження, за датами

З 2-го по 26-е квітня 2021 р. журнал *National Interest* (США) ставив питання: «Чи можлива війна в Європі внаслідок ескалації ситуації в Україні путінською Росією?»²⁷. Видання аналізувало ситуацію на кордонах України та в Криму, відзначаючи «максимальну концентрацію російської армії на кордонах України за весь час», і називало її «ще однією неспровокованою ескалацією у нинішній кампанії Москви з підриву й дестабілізації України».

Цей наратив, зафіксований у формі питання, вказує на наявність двох суперечливих думок: страх можливого розморожування конфлікту та заперечення підготовки Росії до повномасштабного вторгнення в Україну:

Нарощування сил відбулось на тлі активізації бойових дій на сході України, де проросійські сепаратисти з 2014 року ведуть війну низької інтенсивності з українською армією, яку підтримують США та Європа. Зростання насильства на сході України посилює міжнародні побоювання можливого спалаху так званого замороженого конфлікту. Хоча американські військові поки що не бачать нічого, що свідчило б про підготовку Росії до неминучого вторгнення у межі України, США, Велика Британія та європейські країни критикують Москву за нарощування військової сили²⁸.

Британська *Daily Express* більш категорично пише про можливість нападу Росії на Україну у статті «Росія «на порозі війни» з Україною після найбільшої

²⁷ Andreas Umland, "A War in Europe? Why Putin's Russia Is Escalating in Ukraine," *The National Interest*, April 20, 2021, accessed July 13, 2022, <https://nationalinterest.org/blog/buzz/war-europe-why-putin%E2%80%99s-russia-escalating-ukraine-183200>.

²⁸ Alexandra Odyanova, "Photos Show Russia's Military Buildup near Ukraine as Putin Claims Dominion over More of the Region's Sea and Air," *CBS News*, April 21, 2021, <https://www.cbsnews.com/news/russia-ukraine-military-buildup-crimea-putin-black-sea-airspace/>.

передислокації військ за 50 років»²⁹, хоча лапки біля слів «на порозі війни» вказують на деякі сумніви у повномасштабному конфлікті.

Нарратив «Чи можлива війна в Європі внаслідок ескалації ситуації в Україні Путінською Росією?» трансліює два меседжі.

Меседж №1: *“Відкрите нарощування військової сили Росією – демонстрація сили, чи підготовка до чогось більш зловісного?”* теж вказує на сумніви у повномасштабному вторгненні РФ до України. «У Вашингтоні директор ЦРУ заявив Конгресу США, що поки залишається незрозумілим, є це нарощування демонстрацією сили чи підготовкою до чогось більш зловісного»³⁰; «Демонстративність позбавила Росію будь-якого елемента раптовості, що спонукає аналітиків зводити до мінімуму, але не відкидати можливості реального нападу»³¹; «Д-р Макглінн наполягає, що нарощування сил і засобів на сході України – путінський "блеф", і сумнівається, що російський лідер ризикне розпочати повномасштабний конфлікт. Вона заявила: "Путін швидше маніпулюватиме і валятиме дурня, ніж вступить у справжню війну"». «Путін грає м'язами, погрожуючи Україні війною»³²; «Російський посол у Британії попередив про "криваву лазню" в Україні та пообіцяв відповісти, якщо Київ рушить війська на Донбас»³³.

Подача нарратива і меседжів як запитань свідчить про невизначеність позиції аналітиків щодо можливої агресії РФ. У демонстрації сили бачили сигнал, щоб Захід почув і врахував вимоги Російської Федерації.

Демонстративність позбавила Росії будь-якого елемента раптовості, що спонукає аналітиків зводити до мінімуму, але не відкидати можливості реального нападу. Швидше, кажуть вони, нарощування сил має на меті застерегти Захід не скидати Росію з рахунків³⁴.

²⁹ Dylan Donnelly, "Russia 'on Doorstep of War' with Ukraine after Largest Movement of Troops in 50 Years," *Daily Express*, April 15, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.express.co.uk/news/world/1423298/russia-news-Ukraine-doorstep-of-war-usa-Vladimir-Putin-Crimea-troops-ont>.

³⁰ Odynova, "Photos Show Russia's Military Buildup near Ukraine."

³¹ Andrew E. Kramer, "In Russia, a Military Buildup That Can't Be Missed," *The New York Times*, April 16, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.nytimes.com/2021/04/16/world/europe/russia-ukraine-troops.html>.

³² Mark Hodge, "Empire State of Mind. Putin Is Threatening to Invade Ukraine 'to Humiliate' Biden as He Looks to Reassert Russia's 'Superpower' Status," *The Sun*, April 15, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.thesun.co.uk/news/14659341/putin-ukraine-humiliate-biden>.

³³ Tariq Tahir, "Ready to Strike. Chilling Satellite Pics Show 'Biggest-Ever' Build-Up of Russian Forces on Ukraine Border with Thousands Ready to Invade," *The Sun*, April 19, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.thesun.co.uk/news/14693649/satellite-pics-biggest-build-up-russian-forces-ukraine>.

³⁴ Andrew E. Kramer, "Putin Warns of a Russian 'Red Line' the West Will Regret Crossing," *The New York Times*, April 21, 2021, accessed July 13, 2022, www.nytimes.com/2021/04/21/world/europe/russia-putin-ukraine-navalny.html.

Меседж №2 - "Путін хоче домовитись із Заходом про визнання сфери інтересів Російської Федерації" – теж звучить розпливчато, оскільки незрозуміло, що за «сфера інтересів» мається на увазі. Цей меседж виник після щорічного послання Путіна Федеральним Зборам Російської Федерації 22 квітня 2021 року. У своїй промові Путін показав світові стратегію майбутньої війни³⁵: неповагу до України та країн Заходу і зневагу до законів ведення війни заради задоволення своїх амбіцій. У своєму щорічному посланні Путін порівняв США із кульгавим, але нахабним бенгальським тигром Шерханом із «Книги джунглів» Редьярда Кіплінга. Він описав союзників США, як зграю вискликів Табакі – жалюгідних боягузливих шакалів, які «задирають» Росію і вводять санкції, лише виконуючи накази Шерхана. Пізніше Путін «ще раз» «закликав Захід розпочати обговорення стратегічних озброєнь та глобальної стабільності без конфронтації. Насправді, з урахуванням нестратегічних (тактичних) ядерних озброєнь, яких ніхто й ніколи достовірно не рахував, у Росії їх може бути більше (можливо, вдвічі більше), ніж у решти офіційних чи неофіційних ядерних держав, разом узятих»³⁶.

Однак вимоги, висунуті Російською Федерацією Заходу, залишаються незрозумілими. Путін попереджає про якісь метафоричні «червоні лінії» – «Президент Путін попередив західних союзників, що ті заплатять високу ціну, якщо перейдуть "червону лінію" з Росією, на тлі зростання напруженості через нарощування нею військової сили на кордонах України». Але поняття «червоних ліній» гнучке і може мінятися за бажанням РФ³⁷.

Ту ж стратегію Путін використовує в Україні і сьогодні – після Бучі, Ірпеня та Маріуполя Росія звинувачує Україну в нацизмі, а Захід – у спробах знищити Росію. Тож сфера інтересів РФ – щось невизначене, її межі можуть розширюватися нескінченно.

14–17 червня 2021 року, у контексті саміту Байден-Путін у Женеві з ініціативи президента США, з'явився наратив «Відносини між Російською Федерацією та країнами Заходу залежатимуть від дотримання РФ міжнародних норм». Американські ЗМІ того періоду фіксують «битву меседжів» усіх зацікавлених сторін³⁸: «У 2008 р. НАТО обіцяла, що Україну і Грузію в кінцевому підсумку приймуть до Альянсу, незважаючи на протести Росії» (НАТО, 2008) – «Кремль дав зрозуміти, що заявка України на членство в НАТО загрожує новим гарячим конфліктом у Європі» (Росія) – «Вашингтон явно не хоче війни» (США) – «Росія наростила свої сили поблизу України й

³⁵ "Mondi in Progress 29-04-2021," *The Science of Where Magazine*, April 29, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.thescienceofwheremagazine.it/2021/04/29/mondi-in-progress-29-04-2021>.

³⁶ "Mondi in Progress 29-04-2021."

³⁷ Kramer, "Putin Warns of a Russian 'Red Line' the West Will Regret Crossing."

³⁸ Vladimir Isachenkov, Yuras Karmanau, "Some US Allies Near Russia Are Wary of Biden-Putin Summit," *The Seattle Times*, June 13, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.seattletimes.com/nation-world/nation/some-us-allies-near-russia-are-wary-of-biden-putin-summit>.

попередила Київ, що може застосувати військову силу, якщо українська влада спробує повернути повсталий Схід» (Росія).

Меседжі Росії, на кшталт «Кремль дав зрозуміти, що заявка України на членство в НАТО загрожує новим гарячим конфліктом у Європі» і «Росія збільшила свої сили поблизу України й попередила Київ, що може застосувати військову силу, якщо українська влада спробує повернути повсталий Схід», спершу звучали дисонансом на тлі саміту, оскільки в них були елементи маніпуляції – непов'язані ситуації, як причина конфлікту (заявка України на членство в НАТО, українська влада намагається повернути повсталий Схід). Тому західне суспільство сприймало меседжі Російської Федерації як зміну акцентів, що давало надію на мир. А треба було сприймати російські меседжі так: «Кремль дав зрозуміти, що в Європі буде новий гарячий конфлікт», «Росія збільшила свої сили поблизу України й попередила Київ, що застосує військову силу». Тому наратив «Відносини між Російською Федерацією та країнами Заходу залежатимуть від дотримання РФ міжнародних норм» не міг бути сприйнятий Росією, бо рішення вдертися до України вже було прийнято. Для нього використовувалися маніпулятивні приводи, що цілком спрацювало для внутрішньої аудиторії в РФ, але не для міжнародного співтовариства.

12 листопада 2021 року було озвучено наратив, який втратив актуальність лише з початком війни 24 лютого 2022 року: «Напад Росії на Україну буде фатальною помилкою», «США попереджають союзників, що Росія може вдертися до України, на тлі зростання напруженості в регіоні»³⁹, «Білий дім закликав європейських союзників готуватися до російського вторгнення в Україну, з подальшим нарощуванням військової сили на кордоні та складнощами з поставками газу»⁴⁰, «Чому Росія може ВДЕРТИСЯ до України: США попереджають про десятки тисяч військових на кордоні»⁴¹. 24 листопада 2021 року набирала обертів «війна меседжів» Російської Федерації («Можливе застосування ядерної зброї», «Росія не нападатиме на Україну») та Заходу («Країни НАТО стривожені можливим нападом Росії на Україну»):

Міністр оборони Росії у вівторок звинуватив бомбардувальну авіацію США в репетиції ядерного удару по Росії з двох різних напрямків на поча-

³⁹ William Walker, "US Warns Allies that Russia Could Invade Ukraine as Tensions in the Region Soar," *Daily Mirror*, November 12, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.mirror.co.uk/news/us-news/warns-allies-russia-could-invade-25440116>.

⁴⁰ Chris Pleasance, Elizabeth Elkind, "REVEALED: White House Has Warned European Allies to Prepare for a Russian INVASION of Ukraine with Further Border Military Build-up and Tensions over Gas Supplies," *Daily Mail*, November 11, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-10192833/White-House-warns-Europe-prepare-Russian-INVASION-Ukraine-border-military-build-up.html>.

⁴¹ Aliss Higham, "Why Russia Could INVADE Ukraine: US Warns Tens of Thousands of Troops at Border," *Daily Express*, November 12, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.express.co.uk/news/world/1520420/russia-invade-ukraine-troops-border-evg>.

тку місяця і нарікав, що літаки з'явилися за 20 км (12,4 милі) від російського кордону. Але в Пентагоні заявили, що про його тренування було своєчасно оголошено публічно, і міжнародних протоколів було дотримано. Звинувачення Москви пролунали в момент максимальної напруженості у відносинах з Вашингтоном через Україну, коли американські офіційні особи висловлюють стурбованість можливістю нападу Росії на свого південного сусіда – Кремль відкинув це припущення, назвавши його брехнею. Москва, своєю чергою, звинуватила США, НАТО та Україну у провокаційних та безвідповідальних діях, вказавши на постачання Україні американської зброї, використання Україною турецьких БПЛА проти російських сепаратистів на сході України та військові навчання НАТО поблизу її кордонів⁴².

Отже, маркери майбутнього повномасштабного вторгнення РФ в Україну були присутні в американських і британських ЗМІ у 2021 році. Зміна модальності наративів із запитальної («Чи можлива війна в Європі внаслідок ескалації ситуації в Україні Путінською Росією?») на ствердно-прогностичну («Напад Росії на Україну буде фатальною помилкою») мала підказати аналітикам, що Європа йде до війни і повинна вжити більш дієвих превентивних заходів.

Замість висновків. Ціна можливих прорахунків та рекомендації на майбутнє

Зараз політологи намагаються зрозуміти, чому найбільша трагедія першої чверті XXI століття була не очевидна, хоча військові та розвідка цілком відверто говорили про наміри Кремля.

Аналіз, що передбачав низьку ймовірність повномасштабного військового вторгнення Росії, був помилковим. Він ґрунтувався на спостережуваних умовах та передумовах, які були вірні, принаймні зовні, до лютого. Згідно з альтернативною точкою зору, в січні-лютому 2022 року в кремлівських колах сталося щось радикальне, що змінило ставлення Путіна до України⁴³.

Ми не можемо виключати такої можливості, хоч і вважаємо її малоюмовірною. Якби вторгнення вважалося вірогіднішим, обговорення підтримки України та превентивних заходів могло б змінити чи пом'якшити перебіг наступних подій. Давно було зрозуміло, що стратегічна мета Росії – підкорити

⁴² Andrew Osborn, Phil Stewart, "Moscow Says U.S. Rehearsed Nuclear Strike against Russia This Month," *Reuters*, November 24, 2021, accessed July 13, 2022, <https://www.reuters.com/world/russia-notes-significant-increase-us-bomber-activity-east-minister-2021-11-23>

⁴³ Dumitru Minzarari, "Failing to Deter Russia's War Against Ukraine: The Role of Misperceptions," *German Institute for International and Security Affairs*, April 29, 2022, accessed July 13, 2022, <https://www.swp-berlin.org/en/publication/failing-to-deter-russias-war-against-ukraine-the-role-of-misperceptions>.

Україну. І коли інструменти м'якої сили, у поєднанні зі щедрим спонсорванням проросійських партій в українському парламенті, не дали результату, Україна й далі дрейфувала на Захід навіть в умовах триваючої війни на Сході, Росія, будучи не в силах змінити зовнішньополітичний курс України, обрала найочевидніший наступний крок. «Так не дістанься ж ти нікому!»⁴⁴.

Справа тут не в НАТО, а в тому, що колишня радянська республіка може стати демократичною державою з верховенством права та чесними виборами. Це дві головні загрози кремлівському режиму, який вже понад десять років концентрує величезні ресурси в руках жменьки людей. У якийсь момент відмова від влади стає самогубством, враховуючи способи здобуття та збереження влади й багатства, в тому числі за рахунок відродження фашистських ідей Івана Ільїна та заохочення використання «багатого досвіду» радянського тоталітаризму.

Росії була б вигідна неспокійна, корумпована, напівдемократична Україна, яка безуспішно прагне до європейської родини, на доказ «помилковості прозахідного курсу». Але натомість Росія вирішила показати іншим, дрібнішим країнам, яких вона вважає своїми сателітами, що чекає на тих, хто не готовий здатися і змиритися.

Головна помилка західних політологів полягала в тому, що вони розглядали ситуацію в логіці демократично обраних лідерів, змушених враховувати різні інтереси та прагнення еліт і народу, чого в Росії немає. Ті, хто намагався розібратися у витках внутрішніх процесів у цій країні, звернули пильну увагу на культуру політики, яка зрештою переважила холодний розрахунок (або прорахунок) своїх сил, а також співвідношення вигід і збитків.

Насильство і домінування, як фундамент влади в Росії, можна простежити протягом століть. Розвиток сучасної Росії визначило ХХ століття, і особливо 1990-і роки, коли сусідні європейські країни прагнули поставити в центр свого існування права людини та демократичні свободи. «Народження» і Радянського Союзу, і Російської Федерації було позначене репресіями та фізичним знищенням цілих груп – політичних суперників, національних меншин, інакодумців, бізнес-конкурентів. Після розпаду Радянського Союзу злочинні організації боролися за ресурси, щоб вижити. Ті, хто вижив, поступово стали політичною та діловою елітою. За дуже бідних економічних умов, коли людям буквально не завжди є що їсти, найкраще живеться найжорстокішим. Саме тоді підхід «хто сильний, той і правий» став фактором формування культури насильства, що проявилась у масових воєнних злочинах проти мирного населення України.

Той самий підхід роз'їв і зовнішню політику. Як гангстери, котрі «ведуть переговори» у присутності своїх озброєних банд, Росія не дивиться на переговорний процес, як на засіб досягнення балансу інтересів. Вона лише зондує сили іншої сторони. Вірно сказано, що «керівництво Росії бачить у

⁴⁴ П'єса Олександра Островського «Бесприданница».

переговорах нездатність накинути свою волю, бо, маючи силу, можна не говорити, а діяти і нав'язати бажаний результат»⁴⁵.

Як не прикро, правління президента Путіна збіглося з поступовим зміцненням російської економіки, головним чином завдяки зростанню цін на природні ресурси. Більшість населення Росії помилково вбачала причинно-наслідковий зв'язок між концентрацією влади та поліпшенням економічної ситуації. Тому багато хто став сприймати демократію як анархію, передумову економічної нестабільності, невизначеності та слабкості. А терпіти це аж ніяк не можна. Тому значна частина населення Росії, яка демонструє повну підтримку або неспротив діям Кремля, є не жертвою пропаганди (оскільки багато хто може, але не хоче отримувати інформацію безпосередньо від своїх родичів чи друзів в Україні), а, радше, втіленням авторитарного характеру російського суспільства.

За деякими винятками, очікування Заходу, що після перших невдач російської армії в Україні та тяжких втрат особового складу російське суспільство відреагує, не справдилися. Міф або почуття приналежності до чогось більшого (Великої Росії, Світової Держави) виявилися для значної частини досить бідного населення важливішим за особисте щастя або сімейне благополуччя. На відміну від українців, які цінують можливість бути «творцями» історії сучасної України, більшість росіян залишаються пасивними та далекими від суспільного життя й політики. Тому наратив про загадкову російську душу можна переглянути, звузивши його до питання: «Чому 140 з лишком мільйонів людей, що населяють «бензоколонку, котра удає з себе країну»⁴⁶, майже нічого не роблять, щоб зробити її затишною домівкою?».

Відповідь на це питання багато що пояснить у логіці нинішніх політичних рішень Російської Федерації. Деякі західні спостерігачі вважають, що режим слабшає, але режим, націлений на самозбереження, може адаптуватися до нових реалій, сформованих західними санкціями, оскільки населення не чинить помітного опору, не кажучи вже про слабке та розколоте громадянське суспільство.

Західним політологам не слід було видавати бажане за дійсне та проектувати на чужинця західний менталітет. Коли йдеться про Росію, тоталітарну державу у світі, якому потрібні вуглеводні, треба пам'ятати, що перший і головний аргумент — це сила.

І остання, очевидна, але призабута істина: хоча більшість спостерігачів вважали Путіна раціональним гравцем, який не бажає ризикувати, коли ставки такі високі, їм слід пам'ятати, що «влада розбещує, а абсолютна влада розбещує абсолютно»⁴⁷.

⁴⁵ Minzarari, "Failing to Deter Russia's War Against Ukraine."

⁴⁶ Сенатор Джон Маккейн.

⁴⁷ Лорд Актон (1834–1902) у листі єпископу Манделлу Крейтону.

Щоб уникнути нових помилок в оцінці потенційних військових загроз, політологи та аналітики повинні:

1. Не робити висновків, видаючи бажане за дійсне, та не проектувати менталітет і політичну культуру однієї країни на іншу. Це перший крок до фатальної помилки.
2. Враховувати особливості національної культури – історичну схильність її носіїв замінювати конструктивні рішення агресією.
3. Стежити за маркерами конфлікту, що насувається, у ЗМІ. Зміна наративів, меседжів та лексичні сигнали є безпомилковим свідченням реальної ситуації.
4. Чути альтернативні голоси. Маргінальна думка може виявитися вірною.
5. Системно вивчати ситуацію – різні підходи й методи дадуть бажаний результат.

Застереження

Представлені тут погляди належать виключно авторам і не відображають офіційну позицію Консорціуму військових академій та інститутів вивчення проблем безпеки програми «Партнерство заради миру», організацій-учасниць чи видавців Консорціуму.

Про авторів

Олена Давліканова, доцент Сумського державного університету та політолог із більш ніж десятирічним досвідом роботи у міжнародних фондах, зокрема, в NDI та FES. <https://orcid.org/0000-0001-8536-3959>.

Електронна пошта: elena.davlikanova@gmail.com

Лариса Компанцева, доктор філології, професор, завідувачка кафедри теорії та практики перекладу Національної академії Служби безпеки України (Київ, Україна), одна із засновників наукових шкіл інтернет-лінгвістики та стратегічних комунікацій в Україні. Останнім часом займалася лінгвістичною експертизою соціальних мереж із використанням інструментів великих обсягів даних та дослідженнями комунікаційної сфери, як елемента національної безпеки. <https://orcid.org/0000-0001-7902-9209>.

Електронна пошта: larafkom@gmail.com